

ANDRZEJ SKOWROŃSKI

PROGRAM POLSKIEJ PARTII ROBOTNICZEJ WOBEC PROBLEMU POWOJENNEJ GRANICY POLSKO-NIEMIECKIEJ¹

I.

Koncepcje PPR dotyczące powojennej granicy polsko-niemieckiej stanowiły część ogólnego programu opracowanego przez partię w odniesieniu do całości problemu niemieckiego.

Program ten składał się z dwóch części: pierwsza dotyczyła okresu wojny, określała zadania stojące przed narodem polskim wobec okupanta², druga natomiast dotyczyła okresu powojennego — przyszłości stosunków polsko-niemieckich, granicy polsko-niemieckiej, miejsca Niemiec na politycznej mapie powojennego świata i in.

W pierwszym okresie przeważały elementy programu walki, w miarę jednak postępów militarnych koalicji antyhitlerowskiej i zbliżania się nieuchronnej klęski Niemiec na pierwszy plan wysunęła się ta część programu, która dotyczyła powojennych stosunków z Niemcami, w tym również sprawy granicy polsko-niemieckiej.

Między tymi dwoma elementami programowymi występował jednak ścisły związek. Związek ten został sformułowany w r. 1943 przez Władysława Gomułkę w artykule opublikowanym w organie KC PPR „Trybuna Wolności”³ oraz w licznych innych dokumentach. Podkreślano w nich, że im większy będzie wkład w walkę z Niemcami, tym mocniejszą podstawę będą miały postulaty wysuwane przez Polskę wobec

¹ Problem będący przedmiotem niniejszego artykułu nie został dotychczas dostatecznie zanalizowany w piśmiennictwie polskim. Pewne jego aspekty zostały częściowo omówione w pracy B. Wiewióry, *Granica polsko-niemiecka w świetle prawa międzynarodowego* (Poznań 1957), w artykułach M. Naszkowskiego, *W dziesiątą rocznicę powstania Związku Patriotów Polskich* („Nowe Drogi” 1953, nr 6) i A. Skowrońskiego, *Kształtowanie się założeń programowych polityki Polski Ludowej wobec problemu Niemiec* („Sprawy Międzynarodowe” 1961, nr 11). Niniejszy artykuł nie ogranicza się wyłącznie do dokumentacji PPR, lecz także uwzględnia dokumentację Związku Patriotów Polskich, Krajowej Rady Narodowej oraz Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Oprócz dokumentów uwzględniona została w szerokim stopniu publicystyka, reprezentująca stanowisko PPR wobec problemu zachodnich granic Polski.

² Por. m. in. artykuł *O nasz stosunek do Niemców*. „Okólnik” nr 4 z 16 XII 1943 r.

³ „Trybuna Wolności” z 22 XII 1943 r.

Niemiec, m. in. w dziedzinie granic. Idea ta została podkreślona w Manifestie PKWN z 22 lipca 1944 r.⁴, w licznych rozkazach Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego⁵ oraz w wypowiedziach czołowych działaczy państwowych i partyjnych tego okresu⁶, m. in. w przemówieniu radiowym Stefana Jędrzychowskiego, kierownika resortu informacji i propagandy PKWN, wygłoszonym w Lublinie 7 IX 1944 r.:

„W tym ostatnim okresie musimy wzmóc nasz własny wysiłek zbrojny, nasz udział w walce i zwycięstwie... Od tego zależy nasze dobre imię w obozie antyhitlerowskim, nasza pozycja na konferencji międzynarodowej i nasze granice zachodnie. Nam zależy na tym, aby był przyjęty polski punkt widzenia na sposób postępowania z Niemcami. Nam zależy na tym, aby nasze żądania terytorialne na zachodzie — przyłączenie do Polski Warmii, Mazur, Śląska Górnego i Dolnego, Pomorza Zachodniego i Kraju Nadodrzańskiego spotkało się z uznaniem wszystkich sojuszników i aprobatą Konferencji Pokojowej”⁷.

II

Koncepcje PPR wobec problemu powojennej granicy polsko-niemieckiej charakteryzowały następujące założenia ogólne:

A. Przekonanie, że powojenny układ terytorialny Polski musi zostać podporządkowany nowym, jakościowo odmiennym od dotychczasowych celom polityki powojennego demokratycznego państwa polskiego. W związku z tym dokonano krytyki rozwiązania problemu granic Polski przedwojennej oraz wysunięto postulat zmiany granic Polski po wojnie przez przesunięcie ich bardziej na zachód i północ.

Jeśli chodzi o pierwszy problem, to przyczyny wadliwego — z punktu widzenia narodowych interesów Polski — uregulowania problemu zachodnich granic Polski w okresie po I wojnie światowej widziano przede wszystkim w ogólnej tendencji polityki zagranicznej burżuazyjnej Polski. Alfred Lampe w artykule *Miejsce Polski w Europie* pisał w kwietniu 1943 r.:

„Granice Polski w latach 1919—1921 zostały wytyczone dla państwa, które nie miało być bastionem pokoju przeciw imperializmowi niemieckiemu, ale dla państwa, które miało być bastionem imperializmu przeciwko Związkowi Radzieckiemu”⁸.

⁴ „Dziennik Ustaw”, załącznik nr 1 z lipca 1944 r.

⁵ Por. m. in. rozkaz nr 2 Dowództwa Naczelnego Wojska Polskiego z 30 lipca 1944 r., „Rzeczpospolita” nr 8 z 10 VIII 1944 r. rozkaz nr 13 z 1 IX 1944 r., „Rzeczpospolita” nr 30 z 1 IX 1944 r.

⁶ Por. cytowany wyżej artykuł W. Gomulki.

⁷ „Rzeczpospolita” nr 37 z 8 IX 1944 r.

⁸ *Miejsce Polski w Europie*. „Wolna Polska” nr 7 z 16 IV 1943 r. Por. także artykuł Stefana Jędrzychowskiego, *Szansa stracona w 1919—1921*, wskazujący m. in. na politykę mocarstw zachodnich, które utrudniały po I wojnie światowej należyte rozwiązanie problemu zachodnich granic Polski („Rzeczpospolita” nr 17 z 19 VIII 1944 r.). Por. również tego autora *Rubież polskości*. „Nowe Widnokregi” nr 8 z 20 IV 1943 r.

Drugi problem — zmiana układu granic powojennej Polski i dostosowanie ich do celów demokratycznej polityki tego państwa znalazło wyraz w haśle „wszystkie ziemie polskie muszą być włączone do państwa polskiego”⁹. Praktycznie oznaczało to — jak podkreślała Deklaracja Programowa Polskiej Partii Robotniczej *O co walczymy* z listopada 1943 r.:

1. Na zachodzie i nad Bałtykiem musimy odzyskać ziemie etnograficznie polskie, wynarodowione i zgermanizowane przemocą, zwłaszcza w okresie porobiorowej niewoli i obecnej okupacji niemieckiej.

2. Na wschodzie, na terenach zamieszkałych od wieków przez etniczną większość ukraińską i białoruską, naród polski, który tak krwawo opłaca własną wolność, uznając zasadę prawa do samostanowienia, nie może odmawiać bratnim narodom ukraińskiemu i białoruskiemu prawa określenia swej przynależności państwowej zgodnie z wolą ludności. Zabezpieczy nam to pokój na wschodzie i wzmocni naszą pozycję na zachodzie i nad Bałtykiem”¹⁰.

B. Powiązanie programu wobec problemu Niemiec, a co za tym idzie także i wobec powojennych granic z Niemcami, z ogólnymi założeniami koalicji antyhitlerowskiej. Skutkiem tego było nie tylko podkreślanie w dokumentach PPR, KRN i ZPP polskiego wysiłku zbrojnego w walce z Niemcami jako fragmentu wspólnej walki prowadzonej przez Narody Zjednoczone z Niemcami, lecz także zaakcentowanie znaczenia takiego współdziałania dla Polski po wojnie. Władysław Gomułka pisał na ten temat jeszcze w r. 1943:

„Po konferencji moskiewskiej można śmiało postawić tezę, że stosunek do walki zbrojnej z Niemcami wspólnie ze wszystkimi aliantami — a więc w odniesieniu do Polski w pierwszym rzędzie z aliantem sowieckim — będzie decydował o miejscu i roli Polski w powojennej Europie”¹¹.

Również Deklaracja Programowa Krajowej Rady Narodowej z 1 I 1944 r. wyraźnie podkreśliła ten moment, uznając wspomnianą współpracę „za warunek siły i trwałości państwowej Polski oraz dobrobytu jej obywateli”¹². Jako jedną z zasad tej współpracy Deklaracja wyliczała:

„przywrócenie Polsce wszystkich ziem polskich na zachodzie i północy, które zostały przemocą zgermanizowane”¹³.

W dokumentach PPR nie traktowano jednak koalicji antyhitlerowskiej jako ugrupowania państw prowadzących we wszystkich sprawach jednolitej polityki. M. in. wskazywano na różnice występujące w stano-

⁹ Deklaracja Programowa Polskiej Partii Robotniczej *O co walczymy* z listopada 1943 r. *W dziesiątą rocznicę PPR. Materiały i dokumenty. Styczeń 1942 r. — grudzień 1948 r.* Warszawa 1952, s. 190.

¹⁰ Tamże.

¹¹ „Trybuna Wolności” z 22 XI 1943 r.

¹² Protokół Pierwszego Posiedzenia Krajowej Rady Narodowej. Warszawa 31 grudnia 1943 r. — 1 stycznia 1944 r., s. 39.

¹³ Tamże.

wisku poszczególnych państw sojuszniczych wobec problemu zachodnich granic Polski, przeciwstawiając lojalnemu poparciu ZSRR dla tych granic chwiejność państw zachodnich, zwłaszcza Wielkiej Brytanii. Tego rodzaju oceny wystąpiły szczególnie w okresie konferencji jałtańskiej, która wykazała, że Wielka Brytania pragnie wycofać się z wcześniej udzielonych zobowiązań w tej sprawie. W przemówieniu wygłoszonym przez Władysława Gomułkę na rozszerzonym plenum KC PPR 25 II 1945 r. dano wyraz przekonaniu, że:

„nie wszyscy przeciwnicy hitleryzmu poprą nasze żądanie rewindykacji starych ziem słowiańskich dla Polski. Już dziś słyszy się głosy w gazetach angielskich czy innych, które bardzo powściągliwie podchodzą do tego zagadnienia, a nawet wręcz sprzeciwiają się naszym żądaniom”¹⁴.

C. Postulat ścisłej współpracy ze Związkiem Radzieckim. PPR i polskie siły demokratyczne odrzuciły jako antynarodową koncepcję współpracy z Niemcami przeciwko ZSRR lansowaną w okresie międzywojennym, szczególnie w latach trzydziestych, i przyjęły koncepcję ścisłej współpracy ze Związkiem Radzieckim. Uważano słusznie, że wzajemna pomoc i sojusz ze Związkiem Radzieckim mogą w przyszłości zapewnić nie tylko skuteczną obronę przed ewentualnym odrodzeniem się agresywności niemieckiej, lecz także realizację słusznych postulatów wysuwanych przez Polskę wobec Niemiec, m. in. w dziedzinie nowych granic zachodnich¹⁵.

¹⁴ *Kształtowanie się podstaw programowych PPR*. Warszawa 1960, s. 335. Por. także artykuł *Na progu pokoju*, opublikowany 4 V 1945 r. na łamach „Trybuny Wolności”. W artykule tym mówi się m. in. o tym, „że już znajdują się na zachodzie nieważni obrońcy rzekomo 'pokrzywdzonych' Niemiec, że ostateczne uregulowanie tej sprawy (granic zachodnich — przyp. A. S.) wymaga stanowczego, zdecydowanego stanowiska całego naszego narodu”.

¹⁵ Por. m. in. artykuł Alfreda Lampego pt. *Miejsce Polski w Europie*. „Wolna Polska” nr 7 z 16 IV 1943 r.; Stefana Jędrzychowskiego, *Rubieże polskości*. „Nowe Widnokreśli” nr 8 z 20 IV 1943 r., a także interesujące rozważania Oskara Lange w książce *Poland and the United Nations*, przedrukowane m. in. w artykule *Zarys polityki polskiej*, opublikowanym w „Rzeczpospolitej” z 6 VIII 1944 r.

Podkreślając znaczenie poparcia ZSRR dla sprawy zachodnich granic Polski, niejednokrotnie akcentowano wspólne zainteresowanie obydwu państw tą sprawą oraz zwracano uwagę, że nowe uregulowanie granicy polsko-niemieckiej będzie korzystne dla bezpieczeństwa nie tylko Polski, lecz także ZSRR i innych państw środkowowschodniej Europy. Alfred Lampe w artykule *Miejsce Polski w Europie* pisał w związku z tym: „Podobnie jak Związek Radziecki jesteśmy zainteresowani, by na wschód od Odry żadna wroga siła militarna nie mogła nigdzie i nigdy więcej znaleźć bazy wypadowej przeciwko któremukolwiek z narodów Europy Wschodniej” („Wolna Polska” nr 7 z 16 IV 1943 r.). Por. także wywiad z wiceprezesem Zarządu Głównego ZPP Andrzejem Witosem o stosunkach polsko-radzieckich („Wolna Polska” nr 13 z 16 IV 1944 r.).

Organ KC PPR „Trybuna Wolności” w artykule *Wygranie pokoju* pisał w związku z tym:

„Sprawiedliwe rozwiązanie problemu granic wschodnich możliwe jest jedynie na drodze porozumienia ze Związkiem Radzieckim. Ale również nasze sprawiedliwe żądania przywrócenia Polsce ziem zachodnich: całego Śląska, Pomorza, Prus Wschodnich, zrealizowane być mogą na drodze porozumienia i poparcia naszych żądań przez rząd sowiecki. Deklaracja rządu sowieckiego z dn. 11 stycznia¹⁶, uznająca nasze prawa do ziem zachodnich tym większą zyskuje wymowę, skoro na tych ziemiach być może już w najbliższych miesiącach znajdują się wojska sowieckie”¹⁷.

W związku z powyższym PPR i siły polityczne skupione w KRN oraz ZPP pozytywnie oceniały wszelkie inicjatywy Związku Radzieckiego zmierzające do zapewnienia realizacji postulatów wysuwanych przez naród polski w odniesieniu do granic zachodnich.

Prezydium Krajowej Rady Narodowej w komunikacie z 5 II 1944 r., oceniając deklarację rządu ZSRR z 11 I 1944 r., podkreśliło:

„W tym uznaniu przez ZSRR sprawiedliwych dążeń narodu polskiego do zjednoczenia wszystkich ziem polskich — Krajowa Rada Narodowa widzi dowód szczerzej woli Związku Radzieckiego dopomożenia narodowi polskiemu w zbudowaniu silnej ekonomicznie i niepodległej Polski”¹⁸.

III

Program PPR w odniesieniu do problemu zachodnich granic Polski ulegał dalszemu rozwojowi w l. 1943—1945.

Dyskusja nad problemem zachodnich granic Polski rozpoczęła się w 1943 r. na łamach demokratycznej prasy polskiej w ZSRR — „Wolna Polska” i „Nowe Widnokręgi” oraz lewicowej prasy podziemnej w kraju.

Alfred Lampe w artykule pt. *Miejsce Polski w Europie* wyliczał: Śląsk, ujście Wisły, Warmię, Mazury, Kaszuby i Prusy Wschodnie jako obszary, które winny powrócić do Polski¹⁹. Również Stefan Jędrychow-

¹⁶ Deklaracja stwierdzała m. in.: „Zachodnie granice Polski muszą być rozszerzone przez przyłączenie prastarych ziem, które poprzednio zostały zabrane przez Niemcy, inaczej bowiem nie jest możliwe zjednoczenie całego narodu polskiego w państwie, które otrzymałoby ponadto nieodzowny dostęp do Morza Bałtyckiego. Sprawiedliwe dążenie narodu polskiego do zjednoczenia się w silnym i niezależnym państwie musi uzyskać uznanie i poparcie” (*Wnieszniaja politika Sowietского Sojuza* t. II, Moskwa 1947, s. 61).

¹⁷ „Trybuna Wolności” nr 61 z 1 VIII 1944 r.

¹⁸ Powyższy komunikat był wynikiem obrad drugiego posiedzenia Krajowej Rady Narodowej w sprawie ustosunkowania się do oświadczenia rządu ZSRR z 11 I 1944 r. dotyczącego stosunków polsko-radzieckich („Rada Narodowa” nr 3 z 5 II 1944 r.).

¹⁹ Alfred Lampe, *Miejsce Polski w Europie*, jw. Por. także opracowany przez niego *Projekt Deklaracji Programowej Polskiego Komitetu Narodowego* z listopada—grudnia 1943 r.: „Rozwinąć dla zapewnienia Polsce godnego miejsca w świecie

ski w artykule *Rubieże polskości* wspominał wyliczone wyżej obszary, dodając jeszcze „niektóre położone na prawym brzegu Odry powiaty Śląska Dolnego”²⁰.

Powyższe koncepcje znalazły w pełni odbicie w Deklaracji Ideowej Związku Patriotów Polskich w ZSRR z 16 VI 1943 r.:

„Po zwycięskim zakończeniu wojny na Śląsku powinna zostać odrestaurowana polskość. Polska masa etniczna na Śląsku musi być znowu połączona z pniem macierzystym. Ujście Wisły, podstawowej życiowej arterii naszego kraju, powinno wrócić w polskie ręce. Prusy Wschodnie nie mogą nadal istnieć jako bastion imperializmu niemieckiego, jako bariera oddzielająca Polskę od Bałtyku”²¹.

Późniejsze dokumenty rozwinęły powyższy program: w miejsce enumeracji obszarów, które winny wejść w skład powojennego państwa polskiego, wysuwały ogólnie sformułowany postulat powrotu do Polski wszystkich ziem etnograficznie polskich, które w wyniku polityki Niemiec zostały zgermanizowane.

Oprócz cytowanej wyżej Deklaracji Programowej PPR *O co walczymy* z listopada 1943 r. myśl powyższa znalazła swój wyraz także w manifestie demokratycznych organizacji społeczno-politycznych i wojskowych w Polsce z grudnia 1943 r.²² oraz w deklaracji programowej Krajowej Rady Narodowej z 1 I 1944 r. Ten ostatni dokument wyliczał wśród zadań KRN w dziedzinie polityki zagranicznej przywrócenie Polsce wszystkich ziem, które zostały „przemocą zgermanizowane”²³.

Koncepcje dotyczące przesunięcia zachodnich granic Polski do linii Odry zaczęły ujawniać się w publicystyce i dokumentacji PPR w r. 1944 — po oświadczeniu radzieckim z 11 I 1944 r. Pierwszym dokumentem państwowym, w którym powyższy postulat został wysunięty, był Manifest Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 22 VII 1944 r. Czytamy w nim m. in.:

„Stawajcie do walki o wolność Polski, o powrót do Matki Ojczyzny starego polskiego Pomorza i Śląska Opolskiego, o Prusy Wschodnie, o szeroki dostęp do morza, o polskie słupy graniczne nad Odrą...”²⁴.

działalność zmierzającą do rozszerzenia w wyniku wojny nowych granic zachodnich przez przyłączenie dawnych ziem polskich zagrabionych i zgermanizowanych i umocnienie się nad Bałtykiem” (*Kształtowanie się podstaw programowych PPR*, s. 476).

²⁰ „Nowe Widnokreśli” nr 8 z 20 IV 1943 r. Por. także artykuł Oskara Langego, *Miejsce Polski w świecie* w „New York Herald Tribune” z 5 X 1943 r., przedrukowany w „Wolnej Polsce” nr 16 z I V 1944 r.

²¹ *W dziesiątą rocznicę PPR*, s. 190.

²² Protokół Pierwszego Plenarnego Posiedzenia KRN, s. V.

²³ Tamże, s. 39.

²⁴ „Dziennik Ustaw”, załącznik nr 1 z lipca 1944 r.

W tym samym okresie w wypowiedziach działaczy partyjnych jest wysuwany postulat oparcia przyszłej granicy polsko-niemieckiej na linii Odra—Nysa Łużycka.

Stefan Jędrzychowski w przemówieniu radiowym z 7 IX 1944 r. wśród obszarów, które mają wrócić do Polski, wyliczył Dolny Śląsk i „Kraj Nadodrzański”²⁵. Bolesław Bierut w przemówieniu wygłoszonym 11 XI 1944 r. w Lublinie podkreślił, że:

„oparcie granic państwa na Odrze i Nysie, utrwalenie nowego korzystnego dla Polski układu stosunków międzynarodowych... będzie konsekwentnym wynikiem nowej sytuacji, w której rozwijać się będzie, rosnąć i potęgnić Niepodległa i Demokratyczna Polska”²⁶.

Również w publicystyce partyjnej tego okresu zajmowano się często powyższym problemem. Roman Werfel w artykule *Granice na Odrze i Nysie Łużyckiej*, opublikowanym 14 XI 1944 r., pisał:

„PKWN żąda, aby granicą Polski stała się rzeka Odra od swego ujścia do Bałtyku, aż po kolano w dolnym jej biegu, tam gdzie wpada do niej Nysa Łużycka, i żeby dalej granica szła Nysą do Sudetów, graniczących gór Czechosłowacji”²⁷.

Identyczne elementy programowe występowały w działalności PKWN i KRN. Przewodniczący KRN Bolesław Bierut w przemówieniu wygłoszonym 31 XII 1944 r. stwierdził, że:

„Ziemie aż do Odry i Nysy muszą z bazy wypadowej imperializmu niemieckiego stać się terenem pracy pokojowej i pracy dla pokoju całej Europy”²⁸.

a deklaracja programowa Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2 I 1945 r. z zadowoleniem przyjmowała fakt poparcia mocarstw sojuszniczych dla postulatu przyłączenia do Polski „odwiecznie polskich ziem nad Odrą i Nysą i nad Bałtykiem”²⁹. Również *exposé* premiera Rządu Jedności Narodowej Edwarda Osóbki-Morawskiego z 21 VII 1945 r., wśród zadań stojących przed rządem, wyliczyło:

²⁵ „Rzeczpospolita” nr 37 z 8 IX 1944 r.

²⁶ „Rzeczpospolita” nr 101 z 13 XI 1944 r. Por. także Rozkaz nr 13 Dowództwa Naczelnego Wojska Polskiego z 1 IX 1944 r. („Rzeczpospolita” nr 30 z 1 IX 1944 r.), przemówienia radiowe gen. Roli-Żymierskiego oraz E. Osóbki-Morawskiego („Rzeczpospolita” nr 28 z 3 VIII 1944 r.), *Odezwa Rządu Tymczasowego R.P. do ludności na terenach nowo wyzwolonych spod niemieckiej okupacji* z 18 I 1945 r. („Rzeczpospolita” nr 17 z 18 I 1945 r.).

²⁷ „Trybuna Wolności” nr 67 z 14 XI 1944 r. Por. także artykuły: *Reakcja emigracyjna w obronie Niemiec*. „Głos Ludu” nr 8 z 24 XI 1944 r.; *O co walczymy*. „Głos Ludu” nr 1 z 14 XI 1944 r.; Jerzy Pomianowski, *Odra jest rzeką polską*. „Wolna Polska” nr 42 z 16 XI 1944 r.; *Polska na arenie międzynarodowej*. „Głos Ludu” nr 19 z 7 XII 1944 r.

²⁸ Sprawozdanie stenograficzne z posiedzeń Krajowej Rady Narodowej w dniach 31 XII 1944 r. oraz 2 i 3 I 1945, łam 28.

²⁹ Tamże, łam 74.

„jak najszybsze ustalenie naszych granic zachodnich na Odrze i Nysie Łużyckiej oraz zagospodarowanie odzyskanych ziem”³⁰.

IV

Wśród motywów uzasadniających postulat zmiany powojennych zachodnich i północnych granic Polski szczególne miejsce zajęły argumenty: historyczno-etnograficzne, bezpieczeństwa zbiorowego, gospodarcze, historyczne i wyrównanie krzywd wyrządzonych przez Niemcy narodowi polskiemu.

Argumentacja historyczno-etnograficzna znalazła wyraz w postulatcie „zjednoczenie ziem polskich w państwie polskim”, przy czym za ziemie polskie uznawano wszystkie te obszary, które były takimi historycznie pod względem etnograficznym, zostały jednak później zgermanizowane. Jako dowód polskości tych ziem uważano fakt zachowania się na nich dużych grup ludności pochodzenia polskiego, mówiących językiem polskim.

Stefan Jędrzychowski w artykule *Rubieże polskości* pisząc o Ziemiach Zachodnich podkreślił, że

„są to ziemie, które w ciągu stuleci zachowały swą polskość. Są to ziemie polskie dziś i słowiańskie nie tylko z nazw geograficznych i pomników historycznych... Są to ziemie polskie z żywymi ludźmi, którzy tam mieszkają, pracują i mówią po polsku...”³¹.

Argumentacja historyczno-etnograficzna nie była jednak uważana za wyłączny i wystarczający motyw, uzasadniający roszczenia polskie do granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej. Z tego też powodu na pierwszy plan wysunięto argumenty uzasadniające konieczność zmian zachodnich granic Polski względami bezpieczeństwa Polski i względami bezpieczeństwa zbiorowego Europy.

Teza ta opierała się na przesłance, że zapewnienie bezpieczeństwa Polski będzie jednocześnie stanowiło gwarancję bezpieczeństwa innych państw europejskich, w szczególności zaś wschodnio- i środkowoeuropejskich.

Zwracano przy tym uwagę na pewną prawidłowość historyczną, z której wynikało, że właśnie obszar Polski był głównym celem agresji niemieckiej, pociągając za sobą niejednokrotnie wybuch konfliktów światowych³². Nowa granica miała stworzyć lepsze warunki obronne dla

³⁰ Sprawozdanie stenograficzne z 8 sesji Krajowej Rady Narodowej z dn. 21, 22 i 23 VII 1945 r., łam 11.

³¹ „Nowe Widnokreśli” nr 8 z 20 IV 1943 r. Por. także artykuł wstępny *Odra i Nysa Łużycka*. „Głos Ludu” nr 40 z 17 II 1945 r.

³² Por. artykuł *Odra i Nysa Łużycka*. „Głos Ludu” nr 40 z 17 II 1945 r. oraz artykuł Romana Werfla, *Granice na Odrze i Nysie Łużyckiej*. „Trybuna Wol-

państwa polskiego i zlikwidować pewne anomalie w układzie granic, które z góry zapewniały Niemcom korzystne pozycje strategiczne. Przykładem tego były bazy wypadowe w Prusach Wschodnich w bezpośredniej bliskości stolicy Polski, Warszawy, oraz na Pomorzu Zachodnim. Kampania wrześniowa w 1939 r. wykazała, że właśnie z tych obszarów wyszły na Polskę główne uderzenia armii niemieckiej.

„Właśnie dlatego, aby to się nie powtórzyło, żądamy granicy gwarantującej nam maksymalne bezpieczeństwo, w maksymalnym stopniu pozbawiającej żądla wiecznie głodną niemiecką zaborczość” — stwierdzono w artykule redakcyjnym pt. *Odra i Nysa Łużycka*, opublikowanym w organie KC PPR „Głos Ludu” dn. 17 II 1945 r.

Znaczenie nowych granic zachodnich i północnych Polski dla bezpieczeństwa europejskiego widziano przede wszystkim w tym, że miały one stworzyć terytorialne ramy istnienia silnego państwa polskiego, zdolnego do przeciwstawienia się ewentualnej recydywie agresywności niemieckiej, po drugie zaś — że miały likwidować społeczno-gospodarcze bazy ekspansywności niemieckiej, a więc Prusy — jako siedzibę junkrów i militarystów niemieckich oraz Górny Śląsk — jako jeden z głównych arsenałów imperializmu niemieckiego.

1. Nowy układ terytorialny w Europie wymagał istnienia silnej i niepodległej Polski, która byłaby w stanie nie tylko odeprzeć ewentualną agresję niemiecką, lecz także stanowiłaby jeden z poważniejszych czynników gwarantujących utrzymanie pokoju europejskiego. Przewodniczący Krajowej Rady Narodowej w przemówieniu wygłoszonym 31 XII 1944 r. tak ujął ten problem:

„Wzrost znaczenia odrodzonej Polski demokratycznej w nowym układzie stosunków europejskich jest jednym z warunków trwałego pokoju w Europie. Nie będzie trwałego pokoju, jeśli Polska będzie słabą wewnątrznie, jak była przed wrześniem 1939 r., jeśli nie będzie w stanie oprzeć się niebezpieczeństwu nawały germańskiej”³³.

2. Już od samego początku dyskusji nad powojennym układem terytorialnym Polski zwracano uwagę na to, że przyszłe granice winny objąć strefą pokojowej pracy obszary, które poprzednio tradycyjnie stanowiły *place d'armes* niemieckiego imperializmu i ekspansjonizmu: Prusy oraz

ności” nr 67 z 14 XI 1944 r. Stefan Jędrzychowski w artykule *Zjednoczenie ziem polskich w państwie polskim* ujął powyższy problem następująco: „Tylko granica na Odrze i wzdłuż dolnego brzegu Nysy, łącząca się z północną granicą Czechosłowacji, w oparciu o sojusz z nią i Związek Radziecki może stworzyć podstawę dla silnej i skutecznej obrony przeciw powtórzeniu się inwazji niemieckiej” („Rzeczpospolita” nr 140 z 24 XII 1944 r.).

³³ Sprawozdanie stenograficzne z posiedzenia Krajowej Rady Narodowej w dniach 31 XII 1944 r. oraz 2 i 3 I 1945 r., łam 27.

Górny Śląsk. W cytowanym wyżej przemówieniu przewodniczącego KRN z 31 XII 1944 r. czytamy m. in.:

„W imię pokoju i bezpieczeństwa świata musi być raz na zawsze złamana siła Prus, ośrodka zaborczości niemieckiej i faszyzmu. Prusy muszą być odepchnięte od granic ich kolebki — Brandenburgii”³⁴.

Włączenie obszaru Prus w skład państwa polskiego miało doprowadzić do likwidacji junkrów, społecznej podstawy militarystyki niemieckiej. Oskar Lange w artykule *Zarys polityki polskiej* ujął ten problem, stwierdzając lapidarnie, że:

„Polska władza nad Prusami Wschodnimi byłaby w stanie złamać raz na zawsze socjalną podstawę pruskiego militarystyki”³⁵.

Dużo miejsca poświęcono w rozważaniach programowych przyszłemu znaczeniu Górnego Śląska. Alfred Lampe w artykule *Miejsce Polski w Europie* z naciskiem podkreślił, że:

„przyszły pokój europejski winien uniemożliwić zachowanie Śląska jako jednego z arsenałów imperializmu niemieckiego. Przyszła polsko-niemiecka granica Śląska nie może nie uwzględnić, że ta część potężnego przemysłu śląskiego, która zostanie włączona do państwa polskiego, będzie służyć celom odbudowy, a nie celom agresji”³⁶.

Wśród argumentów gospodarczych, które przemawiały za zmianą granicy polsko-niemieckiej wysuwano w dokumentacji PPR zasadniczo trzy:

1. Przesunięcie zachodnich granic Polski zapewni lepsze warunki rozwoju gospodarczego powojennej Polski. Polepszenie to miało znaleźć wyraz głównie w rozładowaniu przeludnienia wsi polskiej przez uzyskanie dużych obszarów rolnych (latyfundia junkierskie), które nadają się do zasiedlenia oraz obszarów przemysłowych, które będą mogły wchłonąć nadwyżki ludnościowe z dawnych obszarów państwa polskiego³⁷. Zwracano także uwagę, że nowe granice przywrócą właściwą rolę ekonomiczną portów leżących u ujścia Wisły i Odry oraz obszarów położonych w dawnej strefie przygranicznej, które po r. 1918 ulegały

³⁴ Tamże.

³⁵ „Rzeczpospolita” nr 4 z 6 VII 1944 r. Por. także cytowany wyżej artykuł Stefana Jędrzychowskiego, *Zjednoczenie ziem polskich w państwie polskim* oraz Romana Werfela, *Granice na Odrze i Nysie Łużyckiej*, a także artykuł wstępny *Odra i Nysa Łużycka* zamieszczony w „Głosie Ludu” nr 40 z 17 II 1945 r.

³⁶ „Wolna Polska” nr 7 z 16 IV 1943 r. Por. także artykuły Romana Langego, *Górny Śląsk — kuźnia wojenna Trzeciej Rzeszy*. „Wolna Polska” nr 21 z 8 VI 1944 r. i Tadeusza Zabłudowskiego, *Złamać miecz agresji*. „Wolna Polska” nr 32 z 1 IX 1944 r.

³⁷ Por. szerokie omówienie tego zagadnienia w artykule Stefana Jędrzychowskiego, *Zjednoczenie ziem polskich w państwie polskim*.

stopniowej pauperyzacji i stagnacji społeczno-gospodarczej³⁸. Na podstawie porównania potencjału ekonomicznego, jaki znajdował się przed 1939 r. na obszarze wschodniej Polski z potencjałem tych ziem, jakie Polska miała otrzymać na zachodzie i północy, wyprowadzono wniosek, że zmiana granic w zasadniczy sposób wpłynie na zmianę struktury ekonomicznej Polski z kraju rolniczo-przemysłowego w kraj przemysłowo-rolniczy³⁹.

2. Uzyskanie przez Polskę uprzemysłowionych obszarów stworzy warunki ułatwiające jej szybką odbudowę i przyczyni się do szybszego przezwyciężania gospodarczych trudności okresu powojennego. Uchwała Plenum KC PPR z 26 V 1945 r. w sprawie polityki stwierdzała w związku z tym:

„Przezwyciężenie trudności gospodarczych i szybszą odbudowę kraju ułatwi narodowi polskiemu zmiana struktury gospodarczej Polski przez przesunięcie jej granic po Odrę i Nysę... które są stosunkowo wysoko uprzemysłowione, szerokie oparcie Polski o Morze Bałtyckie, jak też ujęcie pod zarząd państwowy kluczowych gałęzi przemysłu”⁴⁰.

3. Objęcie nacjonalizacją dużego potencjału przemysłowego na Ziemiach Zachodnich, stanowiącego znaczny odsetek w stosunku do całej masy przemysłu w Polsce, stworzyłoby solidną podstawę własności społecznej i w ten sposób miałyby wielkie znaczenie dla zmiany ustroju gospodarczo-społecznego Polski, zgodnie z zasadniczym kierunkiem polityki państwa ludowego i PPR⁴¹.

Podkreślano także znaczenie wywłaszczenia wielkiej własności junkierskiej dla przeprowadzenia demokratycznych przemian w powojennej Polsce. Stefan Jędrychowski w artykule *Zjednoczenie ziem polskich w państwie polskim* podkreślił w związku z tym, że:

„wywłaszczenie junkrów niemieckich na korzyść polskiego chłopca bezrolnego i małorolnego będzie aktem wielce humanitarnym i demokratycznym”⁴².

Argumentacja historyczna polegała na przypomnieniu polskiej i słowiańskiej przeszłości ziem, które miały zostać włączone do państwa polskiego. W związku z tym wysuwano koncepcję, zgodnie

³⁸ Tamże. Por. także artykuł Wiktora Grosza, *O Gdańsk. „Wolna Polska”* nr 11 z 24 III 1944 r.

³⁹ Por. referat pierwszego sekretarza KC PPR Władysława Gomułki pt. *Nowa sytuacja — nowe zadania*, wygłoszony 25 II 1945 r. na rozszerzonym plenum KC PPR. W: *Kształtowanie się podstaw programowych PPR*, s. 330.

⁴⁰ PPR VIII 1944 — XII 1945. Warszawa 1959, s. 133—134. Por. także artykuł Romana Werfla, *Granice na Odrze i Nysie Łużyckiej*.

⁴¹ Por. referat pierwszego sekretarza KC PPR Władysława Gomułki pt. *Nowa sytuacja — nowe zadania*, wygłoszony 25 II 1945 r. na rozszerzonym plenum KC PPR, jw.

⁴² „Rzeczpospolita” nr 140 z 24 XII 1944 r.

z którą powrót tych ziem stanowić miał akt sprawiedliwości historycznej⁴³. Jednocześnie w wielu wypowiedziach z tego okresu podkreśla się subsydiarność argumentu historycznego. Roman Werfel w artykule pt. *Granice na Odrze i Nysie Łużyckiej* stwierdzając, że Polska ma prawa historyczne do ziem położonych na wschód od Odry i Nysy Łużyckiej, zwrócił uwagę, że:

„międzynarodowa demokracja, międzynarodowy ruch robotniczy nie uznaje praw historycznych jako jedynej, dostatecznej podstawy do władania jakąś ziemią i takim jest nasze stanowisko. Fakt, że jakieś terytorium należało kiedyś do danego państwa jest niewątpliwie ważny i doniosły. Ale nie może on być sam przez się powodem oddania go temu państwu dzisiaj. Może być tylko argumentem dodatkowym, uzupełniającym — jeśli przemawiają za tym inne ważne, zasadnicze względy”.

Również w artykule Stefana Jędrychowskiego *Rubieże polskości* wyrażona została podobna myśl⁴⁴.

Odrębną kategorię argumentów stanowiło uznanie zmian granicznych na korzyść Polski jako formy odpowiedzialności Niemiec za agresję i za zbrodnie popełnione w Polsce w czasie okupacji hitlerowskiej. Wychodząc z założenia, że Polska była pierwszą ofiarą agresywności hitleryzmu i że stawiając opór okupantom poniosła wysokie straty ludzkie i materialne oraz była bardziej niż inne narody narażona na eksterminacyjną politykę hitleryzmu, podkreślano prawo Polski do otrzymania zadośćuczynienia *in natura* w formie nabytków terytorialnych. Stefan Jędrychowski pisał:

„Przyłączenie zachodnich ziem polskich do Polski — to nie tylko naprawienie odwiecznej krzywdy i przywrócenie sprawiedliwości historycznej, lecz także zlikwidowanie zła i przestępstw, dokonywanych przez zbirów hitlerowskich po dzień dzisiejszy”⁴⁵.

V

Znaczenie programu PPR w odniesieniu do powojennej zachodniej granicy Polski sprowadzić można do dwóch punktów:

1. Program ten stanowi jeden z ważniejszych czynników koncentracji narodowej wokół programu partii i władzy ludowej. W artykule pt.

⁴³ Por. artykuły: Leona Chwistka, *Sprawa zachodnich granic*. „Wolna Polska” nr 1 z 8 I 1944 r.; Wincentego Rzymowskiego, *W cieniu zburzonego pomnika*. „Wolna Polska” nr 27 z 24 VII 1944 r. oraz cytowane wyżej artykuły Werfela i Jędrychowskiego, które stawiają tezę, że przyłączenie zachodnich ziem do Polski można uważać m. in. za „naprawienie odwiecznych krzywd i przywrócenie sprawiedliwości historycznej”.

⁴⁴ Artykuł R. Werfela — „Trybuna Wolności” nr 67 z 14 XI 1944 r.; art. S. Jędrychowskiego „Nowe Widnokregi” nr 8 z 20 IV 1943 r.

⁴⁵ *Zjednoczenie ziem polskich w państwie polskim*. „Rzeczpospolita” nr 140 z 24 XII 1944 r.

Uchwały Konferencji Trzech, zamieszczonym w organie KC PPR „Głos Ludu”, dokonując rekapitulacji działalności partii w l. 1943—1945 stwierdzono:

„Wolna demokratyczna Polska w ramach demokratycznej Europy, zabezpieczonej przed niemiecką agresją i przed wszelką recydywą zaborczego niemieckiego imperializmu — taki był program naszej partii od chwili jej powstania. Dla tego programu zyskaliśmy wszystkie podstawowe ugrupowania demokratyczne kraju, zyskaliśmy większość naszego narodu”⁴⁶.

Postulat granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej stał się ogólną wytyczną działania wszystkich demokratycznych grup politycznych w kraju, a także jednym z najważniejszych czynników mobilizacji narodu do walki z Niemcami jeszcze w czasie działań wojennych.

Znalazło to wyraz m. in. w Odezwie KC PPR z sierpnia 1944 r.⁴⁷, w Odezwie z 10 IX 1944 r. Komitetu Organizacyjnego Polskiej Partii Socjalistycznej na terenach wyzwolonych⁴⁸, Uchwale z 18 IX 1944 r. Zjazdu Stronnictwa Ludowego⁴⁹, Deklaracji Stronnictwa Demokratycznego z września 1944 r.⁵⁰, Rezolucji Tymczasowej Komisji Centralnej Związków Zawodowych w Polsce z 21 XI 1944 r.⁵¹ i wielu in.⁵²

2. Program PPR stał się podstawową wytyczną działania na arenie międzynarodowej Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej i Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej.

Zarówno program pierwszego⁵³, jak i drugiego rządu⁵⁴, zawierał jako podstawowe zadanie stojące przed narodem polskim powrót ziem położonych na wschód od Odry i Nysy Łużyckiej do Polski i podjęcie wysiłków w celu uzyskania międzynarodowego uznania nowych granic Polski na zachodzie i północy.

⁴⁶ „Głos Ludu” nr 38 (77) z 15 II 1944 r.

⁴⁷ *Kształtowanie się podstaw programowych PPR*, s. 14.

⁴⁸ „Barykada Wolności” nr 1 z 10 X 1944 r.

⁴⁹ „Zielony Sztandar” nr 2—3 z 1 X 1944 r.

⁵⁰ „Rzeczpospolita” nr 56 z 28 IX 1944 r.

⁵¹ „Wolna Polska” nr 44 z 1 I 1944 r.

⁵² W czasie zjazdu emigracji polskiej we Francji uchwalono 18 XII 1944 r. rezolucję, która stwierdzała: „Emigracja polska popiera gorąco wysunięte przez PKWN zadanie przywrócenia Polsce Prus Wschodnich oraz zachodniego Pomorza i Śląska, zabranych nam w przeszłości przez germańskiego napastnika”. Archiwum Zakładu Historii Partii. Plik dokumentów dotyczących zjazdu emigracji polskiej we Francji; por. także rezolucję KC PPR o sytuacji politycznej i zadaniach partii z września 1944 r. „Trybuna Wolności” nr 62 z 26 IX 1944 r.

⁵³ Por. Deklarację Programową Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej z 2 stycznia 1945 r. Sprawozdanie stenograficzne z posiedzeń Krajowej Rady Narodowej w dn. 31 XII 1944 r. oraz 2 i 3 I 1945 r., łam 74.

⁵⁴ Por. exposé premiera Rządu Jedności Narodowej Edwarda Osóbki-Morawskiego z 21 VII 1945 r. Sprawozdanie etnograficzne z 8 sesji Krajowej Rady Narodowej z dnia 21, 22 i 23 VII 1945 r., łam 11.

Przeniesienie tego programu na płaszczyznę dyplomatyczną wywarło duży wpływ na uregulowanie problemu zachodnich granic Polski przez mocarstwa zachodnie.

Zostało to ułatwione przez przyjęcie na konferencji krymskiej postanowienia zapewniającego wpływ Rządu Jedności Narodowej na ostateczne ustalenie przez mocarstwa zachodnie zakresu nabytków terytorialnych Polski na zachodzie i na północy. Odnośne postanowienie stwierdzało m. in.:

„Uznają oni (zwierzchnicy trzech rządów — przyp. A. S.), że Polska powinna uzyskać znaczny przyrost terytorialny na północy i na zachodzie. Sądzą oni, że we właściwym czasie trzeba będzie zasięgnąć opinii nowego Polskiego Rządu Tymczasowego Jedności Narodowej co do wielkości tego przyrostu...”⁵⁵.

Takie ujęcie zagadnienia postulowało podjęcie przez rząd polski odpowiedniej akcji na arenie międzynarodowej w celu sprecyzowania i uzasadnienia stanowiska Polski wobec granic zachodnich i północnych⁵⁶.

W związku z tym Rząd Jedności Narodowej podjął przed konferencją w Poczdamie szereg kroków dyplomatycznych, które miały na celu uzyskanie poparcia mocarstw sojusznicznych dla stanowiska Polski wobec powojennej granicy polsko-niemieckiej.

10 VII 1945 r. Zygmunt Modzelewski przekazał ambasadorowi USA w Moskwie Harrimanowi memorandum w sprawie stanowiska Polski wobec jej granic zachodnich. Memorandum precyzowało postulaty polskie:

„Aby być niepodległą i silną, Polska musi być państwem o odpowiednim terytorium. Kiedy jej wschodnie granice zostały ustalone na Konferencji Krymskiej wzdłuż tzw. linii Curzona, Polska chce ustanowić swoją granicę zachodnią na Odrze (Oder) i Nysie Łużyckiej (*Lausitz Neisse*), włączając w to Szczecin”⁵⁷.

Wśród argumentów, które miały uzasadniać słuszność roszczeń Polski w kolejności wyliczono:

⁵⁵ „Zbiór Dokumentów” pod red. J. Makowskiego, nr 3—4 z 1945 r., s. 103.

⁵⁶ Artykuł wstępny pt. *Odra i Nysa Łużycka*, zamieszczony 17 II 1945 r. w nr 40 (79) „Głosu Ludu” stwierdzał w związku z uchwałami konferencji krymskiej:

„Komunikat Konferencji Trzech nie określa rozmiaru tego przesunięcia (zachodnich granic Polski — przyp. A.S.), postanawiając jedynie, że nastąpi ono na konferencji pokojowej, po zasięgnięciu opinii Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej. Dlatego trzeba dzisiaj jasno i wyraźnie stwierdzić, jakiego wyrównania granic żąda naród polski, żąda obóz demokracji polskiej”.

⁵⁷ *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. The Conference of Berlin (The Potsdam Conference) 1945. T. I, Waszyngton 1960, s. 758.*

Do memorandum załączono pięć aneksów, które omawiały następujące zagadnienia: 1) demografia Polski, 2) polskie prawa historyczne, 3) odływ ludności niemieckiej z obszarów położonych na wschód od Odry i Nysy Łużyckiej, 4) upadek ekonomiczny wschodnich Niemiec, 5) powiązania Szczecina z Polską.

1. Argument moralny: Polska jako państwo, które było szczególnie narażone na eksterminacyjną politykę Niemiec hitlerowskich ma prawo do uzyskania zadośćuczynienia *in natura* w formie nabytków terytorialnych.

2. Argumenty demograficzne: Polska musi otrzymać nabytki terytorialne ze względów demograficznych, przede wszystkim zaś ze względu na: a) duży przyrost naturalny, b) pragnienie położenia kresu emigracji, c) konieczność osiedlenia reemigrantów, d) konieczność osiedlenia nadwyżek ludności wiejskiej z dawnych obszarów państwa polskiego.

3. Argumenty historyczne.

4. Argumenty historyczno-demograficzne: na niektórych obszarach, które mają powrócić do Polski znajdują się duże skupiska ludności pochodzenia polskiego, zwłaszcza w Prusach Wschodnich i na Śląsku.

5. Położenie geograficzne zachodnich obszarów i ich powiązanie geopolityczne z Polską. Obszar położony na wschód od Odry i Nysy posiada duże znaczenie geopolityczne w Europie — jest obszarem szeroko pojętego tranzytu z zachodu na wschód i południa na północ. Tylko silne i niepodległe państwo może wykonać tę funkcję⁵⁸. Nowe granice państwa polskiego będą miały charakter naturalny.

6. Więzy ekonomiczne między zachodnimi obszarami a Polską. Obszary, które mają wejść w skład państwa polskiego począwszy od połowy XIX w. były miejscem postępującej stagnacji ekonomicznej, która znalazła wyraz m. in. w emigracji ludności z tych obszarów do zachodnich części Niemiec. Po 1918 r. nastąpiło zaostrzenie kryzysowej sytuacji gospodarczej na tych obszarach: Górny Śląsk stracił rynki zbytu, a Szczecin przestał odgrywać rolę portu tranzytowego.

W konkluzji memorandum stwierdzało, że likwidacja *place d'armes* imperializmu niemieckiego, jaka nastąpiłaby w wyniku zmiany granic, byłaby „w interesie wszystkich miłujących pokój narodów świata”⁵⁹.

Ponowna inicjatywa polska miała datę 20 VII 1945 r. Przewodniczący KRN Bolesław Bierut i Prezes Rady Ministrów Edward Osóbka-Morawski wystosowali do premiera Stalina, premiera Churchilla i prezydenta Trumana identyczne noty, stwierdzające m. in.:

„Wyrażając jednomyślną i niezmienną wolę całego narodu, polski Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej jest przekonany, że tylko linia graniczna biegnąca od dawnej granicy niemiecko-czechosłowackiej na południu wzdłuż Nysy Łużyckiej i wzdłuż lewego brzegu Odry i — pozostawiając Szczecin po stronie polskiej — do morza na zachód od Świnoujścia, może być uznana za

⁵⁸ Tamże, s. 763—764.

⁵⁹ Tamże, s. 766.

sprawiedliwą granicę gwarantującą pomyślny rozwój narodu polskiego, bezpieczeństwa europejskiego i trwały pokój całego świata”⁶⁰.

Noty zapowiadały jednocześnie, że naród polski uzna jakiegokolwiek inne rozwiązanie problemu granic za „krzywdzące i niesprawiedliwe oraz zagrażające przyszłości narodu i państwa polskiego”⁶¹.

Szczególne znaczenie miała jednak działalność polskiej delegacji, która została zaproszona na konferencję poczdamską w celu przedstawienia swojej opinii w sprawie przyszłych granic zachodnich Polski⁶². 24 VII 1945 r. delegacja polska przedstawiła swoje poglądy. Bolesław Bierut podkreślił przy tym, że Polska rozpatruje problem swoich granic zachodnich z punktu widzenia bezpieczeństwa i stanowiska gospodarczego. Nowe granice zapewniłyby nie tylko bezpieczeństwo państwa, ale także umożliwiłyby rozwiązanie szeregu problemów ekonomicznych, m. in. zlikwidowanie przeludnienia wsi polskiej oraz położenie kresu emigracji polskiej. Podobne argumenty przedstawili pozostali członkowie delegacji polskiej⁶³.

W wyniku zajętego stanowiska przez delegację polską oraz poparcia, jakie uzyskała ona dla swego stanowiska ze strony radzieckich uczestni-

⁶⁰ *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. The Conference of Berlin (The Potsdam Conference) 1945. T. II, Waszyngton 1960, s. 1139.*

⁶¹ Tamże, s. 1139.

⁶² Polska otrzymała zaproszenie za pośrednictwem amerykańskiej ambasady w Moskwie. Pismo prezydenta H. Trumana z 23 VII 1945 r. zapraszało na konferencję poczdamską delegację polską złożoną z dwóch lub trzech osób, w miarę możliwości 24 VII 1945 r. Pismo było tajne, dlatego też prasa polska nie podała żadnej informacji o wyjeździe delegacji polskiej, podając jedynie wiadomość o jej powrocie. W skład delegacji polskiej wchodził: przewodniczący KRN Bolesław Bierut, zastępca przewodniczącego — Stanisław Grabski, premier — Edward Osóbka-Morawski, wicepremierzy: Władysław Gomułka, Stanisław Mikołajczyk, minister spraw zagranicznych Wincenty Rzymowski, wiceminister spraw zagranicznych Zygmunt Modzelewski oraz marszałek Michał Rola-Żymierski.

⁶³ *Foreign Relations of the United States. The Conference of Berlin. T. II, s. 332/3 oraz 1518—1519.* Do obrad dotyczących problemu granic dopuszczeni zostali: Bierut, Rzymowski i Mikołajczyk. 24 VII 1945 r. Bierut zwrócił się do sekretarza stanu Byrnesa o możliwość złożenia dodatkowego oświadczenia przez Stanisława Grabskiego. Byrnes, odrzucając powyższy wniosek, wskazał na możliwość złożenia dodatkowych argumentów na piśmie i zapewnił, że zostaną one „jak najtroskliwiej rozpatrzone”. (tamże, s. 1524). W związku z tym delegacja polska przedstawiła 28 VII 1945 r. memorandum, które składało się z opinii prof. Stanisława Grabskiego dotyczącej polskich roszczeń granicznych oraz z trzech załączników wyjaśniających racje przemawiające za przyłączeniem ziem na wschód od Odry i Nysy Łużyckiej do Polski, przeprowadzających porównanie między wartością ekonomiczną ziem wschodnich przekazanych przez Polskę ZSRR a wartością ziem położonych na wschód od Odry i Nysy oraz omawiających niektóre zagadnienia demograficzne Polski (*The Conference of Berlin. T. II, s. 1140—1149*).

ków konferencji: Stalina i Mołotowa, 1 VIII 1945 r. prezydent Truman poinformował przedstawicieli Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej, że:

„granice terytorialne zostały ustanowione zgodnie z propozycją Polski i rząd polski jest odpowiedzialny za administrację w ramach tych granic...”⁶⁴

Tak więc pomoc Związku Radzieckiego w realizacji polskich postulatów wobec granicy polsko-niemieckiej, a także zsynchronizowanie programu polityki polskiej z ogólnymi celami koalicji antyhitlerowskiej sprawiły, że decyzje sojusznicze w sprawie Niemiec uwzględniły stanowisko Polski. Podkreślił to Władysław Gomułka w artykule *Zwycięstwo Polski w Poczdamie*:

„Decyzja poczdamska jest owocem tej polityki, którą zainicjował obóz demokracji polskiej na czele z Polską Partią Robotniczą... Odrodzona demokracja polska prowadziła politykę państwową, politykę interesów narodowych Polski, wykazała swoją dalekowzroczność polityczną. Jej zasługą jest ustalenie naszych granic zachodnich na Odrze i Nysie Łużyckiej”⁶⁵.

⁶⁴ Tamże, s. 1540.

⁶⁵ „Głos Ludu” z 5 VIII 1945 r.